

La riforma di Archino 403/402 a.C.

Suida, s.v. Σαμίων ὁ δῆμος

Σαμίους εὐρέθη πρώτοις τὰ κδ' γράμματα
ὑπὸ Καλλιστράτου, ὡς Ἄνδρων ἐν Τρίποδι·
τὰς δὲ Ἀθηναίους ἔπεισε χρῆσθαι τοῖς τῶν
Ἰώνων γράμμασιν Ἀρχῖνος ἐπὶ ἄρχοντος Εὐ-
κλείδου. τὰς δὲ Βαβυλωνίους ἐδίδαξε διὰ Καλ-

...Archino convinse gli Ateniesi a utilizzare le lettere degli Ioni sotto l'arcontato di Euclide...

Alfabeto milesio

A B Γ Δ E (= ε) I H (= η) ⊗ I K Λ M N Ξ (= ξ) O (= ο) Π P Ϛ T Y Φ X (= χ) Ψ (= ψ) Ω

Alfabeto ateniese

A B Λ Δ E (= ε, η, ει) I H (= h) ⊗ I K L M N O (= ο, ω, ου) Π P Ϛ T Y Φ X

Evoluzione dell'alfabeto greco nel tempo

Α Β Γ Δ Ε Ζ Η Θ Ι Κ Λ Μ Ν Ξ Ο Π Ρ Σ Τ Υ Φ Χ Ψ Ω

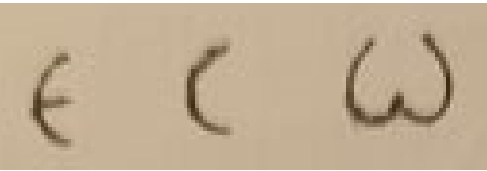
V sec. a.C.

Α Β Γ Δ Ε Ζ Η Θ Ι Κ Λ Μ Ν Ξ Ο Π Ρ Σ Τ Υ Φ Χ Ψ Ω

ca. IV-I sec. a.C.

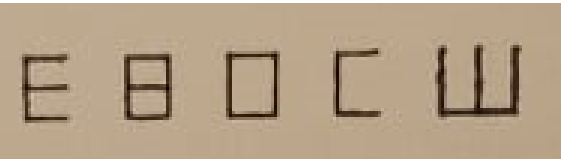
Α Β Γ Δ Ε Ζ Η Θ Ι Κ Λ Μ Ν Ξ Ο Π Ρ Σ Τ Υ Φ Χ Ψ Ω

ca. III sec. a.C. – età imperiale

Lettere «lunate», II sec. a.C. – età imperiale avanzata

Età imperiale

Lettere «quadrate»
(specialmente dal III sec. d.C.)

Lettere «angolate»

Lettere con prolungamento dei tratti obliqui

α (alpha): A A A A A (A) A

ϵ (epsilon): E E ϵ E (ϵ) \leftarrow \rightleftharpoons \boxtimes

ζ (zeta): I Z

η (eta): H |H| |x| \approx H

θ (theta): \odot \ominus Θ \otimes

μ (my): M M M M

ν (ny): N N N N

ξ (ksi): Ξ \mathbb{I} \equiv \equiv $\underline{\Xi}$ Ξ

π (pi): Π Π Π Π Π

ρ (rho): P P R

σ (sigma): Σ Σ C C \leftarrow \boxtimes \boxtimes

υ (ypsilon): Y Y Υ

φ (phi): ϕ ϕ ϕ \neq ϕ

ω (omega): Ω ω ω ω ω ω (ω)

Dedica di Alessandro ad Atena Poliade, Priene (Londra, British Museum)

ΑΣΚΕΥΕΑΕΣΣΙΔΑΜΟΣΙΑΕΠΙ
ΑΓΟΡΑΝΟΜΩΜΕΓΙΣΤΙΑΣΩΓΕΝΕΙ
Ω: ΗΜΙΜΕΔΙΜΝΟΙΧΑΛΚΙΟΙΤΡΕΙΣ
ΗΜΙΕΚΤΑΕΝΝΕΑ: ΔΙΧΟΙΝΙΚΑΔΕ
Α: ΧΟΙΝΙΚΕΣΕΠΤΑ: ΤΡΙΧΟΑ
ΑΛΚΙΑΤΕΣΣΑΡΑ: ΗΜΙΧΟΟΝ: ΑΛ
ΙΧΟΟΝΧΩΝΑΝΕΧΟΝ: ΣΤΑ
ΑΛΚΙ ΤΑΛΑΝΤΑ ΤΡΙ
ΕΝΤΑΜΝΑΘΝ

Robert Koldewey del.
II. V. 82

[τ]ὰ σκευεὰ ἐσσι δαμόσια ἐπὶ
ἀγορανόμῳ Μεγιστία Σωγενεί-
ω· ἡμιμέδιμνοι χάλκιοι τρεῖς,
4 ἡμίεκτα ἔννεα, διχοίνικα δέ-
βια, χοίνικες ἑπτα, τρίχοα
[χ]άλκια τέσσαρα, ἡμίχοον, ἄλ-
λο ἡμίχοον χώναν ἔχον· στά-
8 [θμα χάλκι [α·] τάλαντα τρία]
πεντάμναον []
]τε[]

Cirene. Pubblici onori per un ufficiale (ca. 221-204 a.C.),
1935, inv. n. F2729., Department of Antiquities, Shahat.
IGCyr063200

ΣΩΦΥΤΟΥΣΤΗΛΗ

Δ ΔΟΝΕΜΩΓΡΟΚΥΚΛΟΝΕΡΙΘΗΛΑΣΑΔΩΜΑΤΕΟ
Ι ΙΣΑΜΑΧΟΣΜΟΙΡΩΝΕΞΘΛΕΟΕΝΤΡΙΑΔΟΣ
Α ΑΥΤΑΡΟΓΩΤΥΝΝΟΚΕΜΙΔΗΤΟΤΟΙΟΤΣΤΑΤΕΟΥ
Σ ΣΩΦΥΤΟΣΕΧΝΙΣΕΩΝΟΚΤΡΑΝΑΡΑΤΙΑΔΗ
Ω ΩΣΑΡΘΗΝΕΜΑΤΟΥΜΟΥΣΕΩΝΤΗΣΧΗΚΑΣΥΝΕΣΟ
Φ ΦΥΡΤΗΝΩΦΡΟΣΥΝΗΤΗΝΟΣΟΠΕΦΡΑΓΑΜΗΝ
Υ ΥΨΟΥΑΙΜΙΚΣΠΩΣΜΙΣΤΑΡΟΝΤΑΤΡΩΙΟΝΑΥΟΙΣ
Τ ΤΕΚΝΟΦΟΡΟΝΔΕΛΑΒΕΟΝΑΛΛΟΘΕΝΑΡΓΥΡΙΟΝ
Ο ΟΙΚΟΘΕΝΕΣΕΜΟΛΟΝΜΕΝΑΨΟΧΤΡΟΣΘΕΤΑΝΟΕΙΝ
Υ ΥΨΙΣΤΟΝΚΤΑΣΘΑΤΗΜΜΑΓΑΡΩΝΑΦΟΣΝΟΣ
Τ ΤΟΥΝΑΚΕΤΕΜΤΟΡΙΚΙΣΙΝΑΜΕΙΟΑΣΤΕΑΠΟΛΛΑ
Ο ΟΛΒΟΝΑΛΩΒΕΤΕΣΟΥΡΥΝΟΝΗΓΑΝΗΝ
Υ ΥΜΗΝΤΟΣΔΟΠΕΝΗΤΑΤΡΑΝΕΤΕΣΟΙΚΕΣΙΓΜΑΙ
Ν ΝΗΡΙΟΜΟΙΣΤΕΡΗΚΟΡΤΕΥΜΟΝΕΤΑΙΣΦΑΝΗΝ
Α ΑΜΦΟΤΕΡΟΥΣΔΕΙΚΟΝΤΕΣΕΧΗΠΟΤΑΤΑΤΡΙΟΥΣΙΑΡ
Ρ ΡΕΞΑΚΟΚΑΙΝΡΟΧΡΕΣΟΝΑΣΥΝΤΕΛΕΣΑ
Α ΜΙΑΝΤΕΣΤΥΜΕΩΥΠΕΠΤΩΚΟΤΟΣΑΜΟΝΕΤΕΙΖΑ
Τ ΤΗΦΑΜΕΩΝΣΤΗΛΗΝΕΝΟΔΩΜΕΤΕΟΝΑΛΛΑΟΝ
Θ ΘΥΤΟΣΟΥΝΕΝΑΥΤΑΤΑΔΕΡΓΜΑΤΑΕΥΝΤΕΛΕΟΝΤΟΣ
Υ ΥΠΕΣΤΥΚΩΝΟΙΤΟΙΚΟΝΕΧΟΙΣΚΕΣΜΟΥ

Stele di Sophytos, Afghanistan
(Kandahar ?), Collezione privata

ΣΩΦΥΤΟΥΣ ΤΗΛΗ

Δ ΔΟΝΕΜΟΥΓΕΚΥΧΥΝΕΒΑΙΟΜΑΛΑΔΟΜΑΤΕΟ
 Γ ΙΣΑΜΑΧΟΣΜΟΙΡΩΝΕΒΕΘΛΕΟΕΝΤΡΙΑΔΟΣ
 Α ΑΥΤΑΡΟΓΩΤΥΝΗΝΟΟΚΕΜΙΔΗΤΟΤΟΙΟΤΟΠΑΤΕΟ
 Σ ΣΩΦΥΤΟΣΕΧΝΙΣΣΩΝΟΚΤΡΑΝΑΡΑΤΙΑΔΗ
 Ω ΩΣΑΡΘΗΝΕΜΑΤΟΥΜΟΥΣΣΩΝΤΗΣΧΗΚΑΣΧΝΣΣΩ
 Φ ΦΥΡΤΗΝΣΩΦΡΟΣΥΝΗΗΘΗΝΟΣΣΠΕΦΡΑΓΑΜΗΝ
 Υ ΥΨΩΒΑΙΜΙΚΣΠΩΣΜΕΓΑΡΟΝΤΑΤΡΩΙΟΝΑΥΟΙΟ
 Τ ΤΕΚΝΟΦΟΡΟΝΔΕΝΑΒΣΩΝΑΛΛΑΜΟΘΕΝΑΡΕΥΡΙΟΝ
 Ο ΟΙΚΟΘΕΝΕΣΜΟΛΟΝΜΕΧΑΩΟΤΛΑΟΕΘΕΤΑΝΣΟΕ

Evoluzione stilistica dell'alfabeto: le «apicature»

(a)

ὁ δῆμος

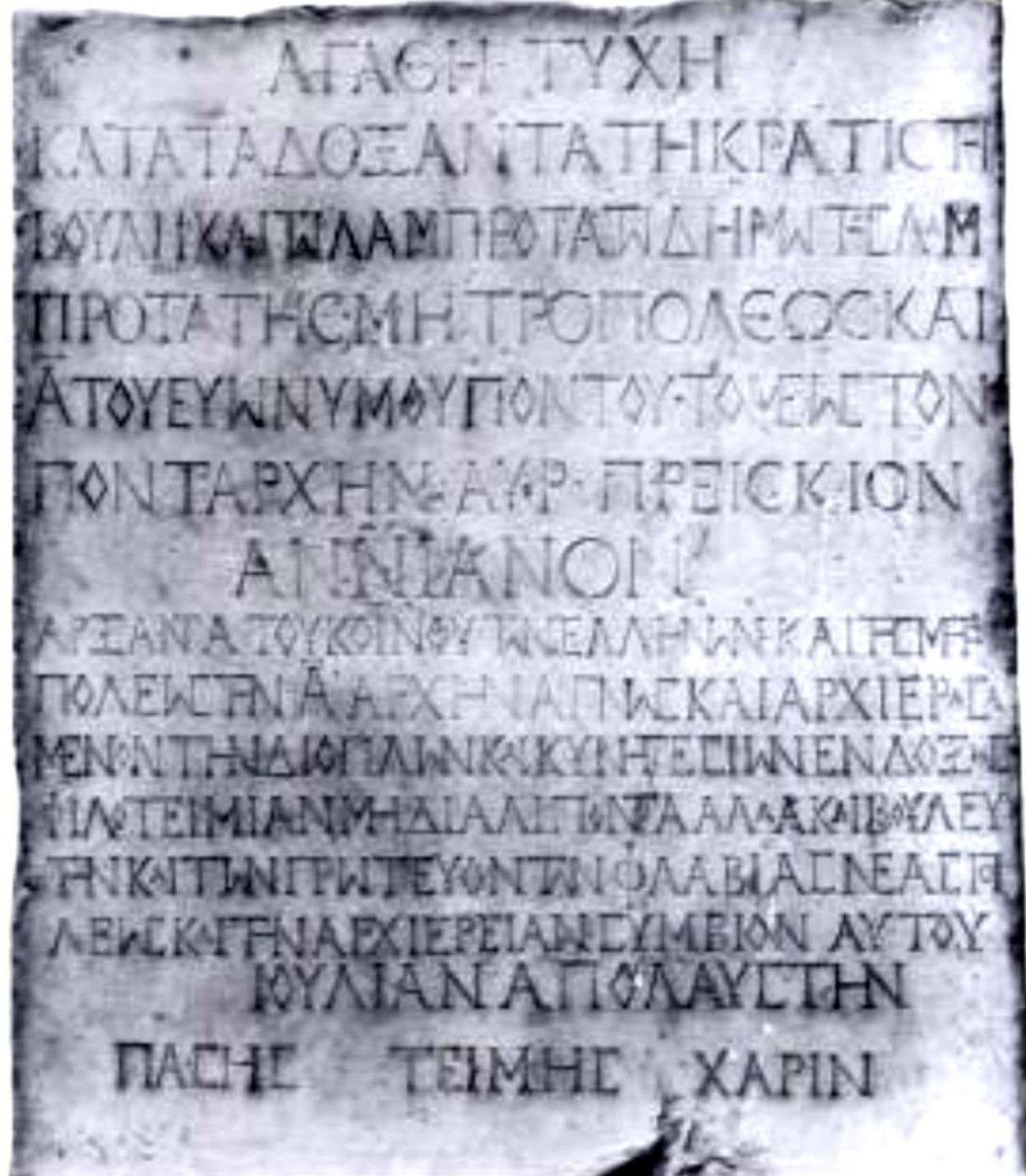
Καλλισθένει Ἐφαιστογένους ἥρωϊ

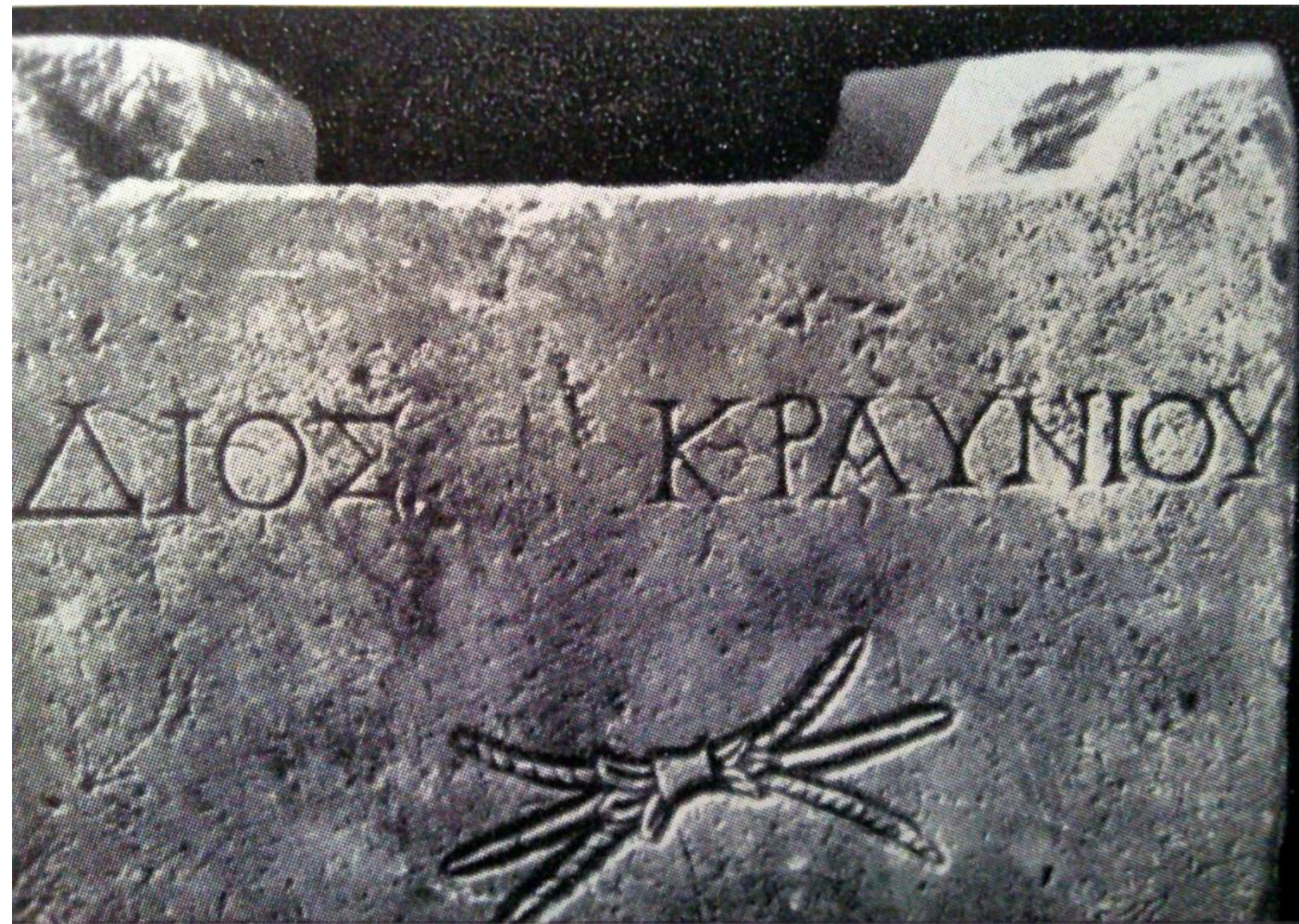
Lettere quadrate e angolate

23 Honours for Aur.
Priscius Annianus, Pontarch at
Tomis, 2nd century AD.
BM GR 1864.3-31.6.

I «nessi»

Iscrizione funeraria di Salo, figlia di Gaudias (Roma, III sec. d.C.)

Φλ(άβιος) Οϋλπ(ιος) Μακάριος ὁ λαμ(πρότατος) ἀνθ(ύπατος) λέγει·

φόβος καὶ ἄγνοια τῶν δικαζομένων

ἐξηγήσθω καὶ μήτε ὁ νομίζων βαρῖ-

σθαι, δέει τοῦ δικαστοῦ—ὅπερ οἶδα συμβαῖνον—

5 τῆς τῶν νόμων ἀποστερίσθω βοηθίας,

[μ]ήτε ὁ βουλόμενος κεχρησθαι δι' ἄγνοιαν

[ύπ]ὸ τῆς ἀπειρίας πιεζείσθω. ἀμφοτέρων

[δὲ ὑ]μῖν ἐστὶν λύσις ἢ τε τοῦ δικαστοῦ

CORINTH

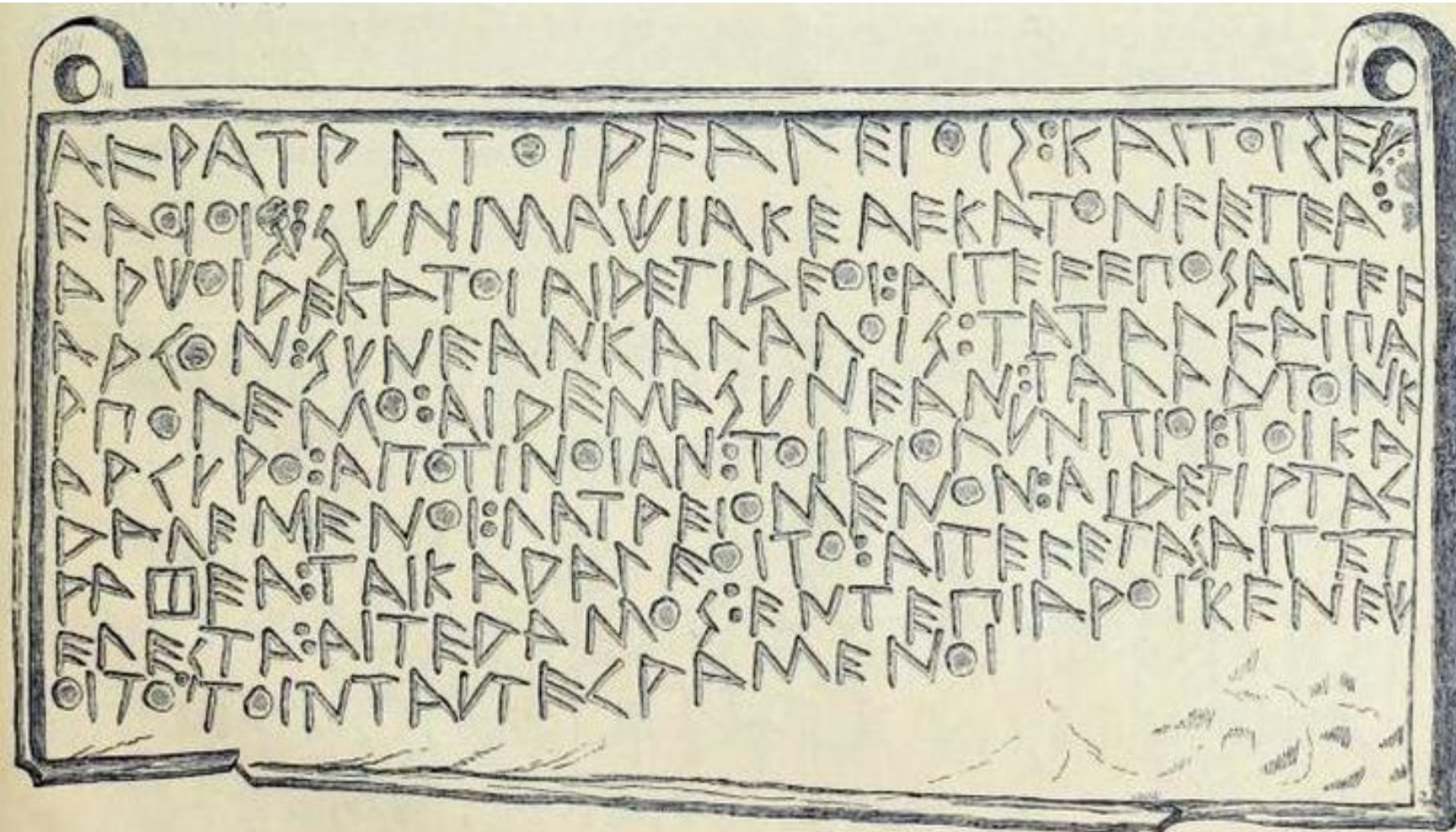
[ἐκ τ]οῦ προθέματος γνώμη ἢ τε τοῦ νό-

[μου - - - - -]

·ΟΥΛΠ·ΜΑΚΑΡΙΟΣ ΟΛΑΜΑΝΘ ΛΕΓΕΙ
ΦΟΒΟΣ ΚΑΙ ΑΓΝΟΙΑ ΤΩΝ ΔΙΚΑΖΟΜΕΝΩΝ
ΕΞΗΡΗΣΘΩ ΚΑΙ ΜΗΤΕ ΟΝΟΜΙΖΩΝ ΒΑΡΙ
ΣΘΑΙ ΔΕΕΙ ΤΟΥ ΔΙΚΑΣΤΟΥ ΟΠΕΡ ΟΙΔΑΣ ΥΜΒΑΙΝΟΝ
ΤΗΣ ΤΩΝ ΝΟΜΩΝ ΑΠΟΣΤΕΡΙΣΘΩ ΒΟΗΘΙΑΣ
ΗΤΕ Ο ΒΟΥΛΟΜΕΝΟΣ ΚΕΧΡΗΣΘΑΙ ΔΙΑΓΝΟΙΑΝ
ΟΤΗΣ ΑΠΕΙΡΙΑΣ ΠΙΕΖΕΙΣΘΩ ΑΜΦΟΤΕΡΩΝ
ΥΜΕΙΝ ΕΣΤΙΝ ΛΥΣΙΣ Η ΤΕ ΤΟΥ ΔΙΚΑΣΤΟΥ
ΟΥΠΡΟΠΡΟΘΕΜΑΤΟΣ ΓΝΩΜΗ Η ΤΕ ΤΟΥ ΝΟ

Segni divisori

- Tratto verticale | molto frequente nelle iscrizioni arcaiche di Creta, compare eccezionalmente anche altrove (Tera, Laconia, Sicione).
- Punto, raramente da solo, più spesso due (:), tre, quattro (÷), fino a un massimo di dieci disposti in due file di cinque. Punto attestato anche in questa forma ⊙
- Semicerchio aperto a sinistra ◌ (in età arcaica in Laconia e a Micene)
- *Hedera distinguens* (ante età imperiale, poi molto diffusa tra II e III sec. d.C.)

Ἄ φράτρα τοῖρ Φαλείοις καὶ τοῖς
Ἐύφάοις: συνμαχία κ'ἔα ἑκατὸν φέτεα
ἄρχοι δέ κα τοί αἰ δέ τι
δέοι αἴτε φέπος αἴτε φάργον συνέαν
κ'ἀλάλοις τὰ τ'ἄλα καὶ πὰρ' πολέμο αἰ δέ
μὰ συνέαν τάλαντόν
κ'ἀργύρο ἀποτίνοιαν τοῖ Δι Ὀλυμπίοι τοῖ
καδαλέμενοι λατρεῖόμενον. Αἰ δέ τιρ τὰ
γράφεα ταί
καδαλέοιτο αἴτε φέτας αἴτε τελεστὰ αἴτε
δᾶμος ἐν τ'ἐπιάροι κ'ἐνέχοιτο τοῖνταῦτ'
ἐγραμένοι.

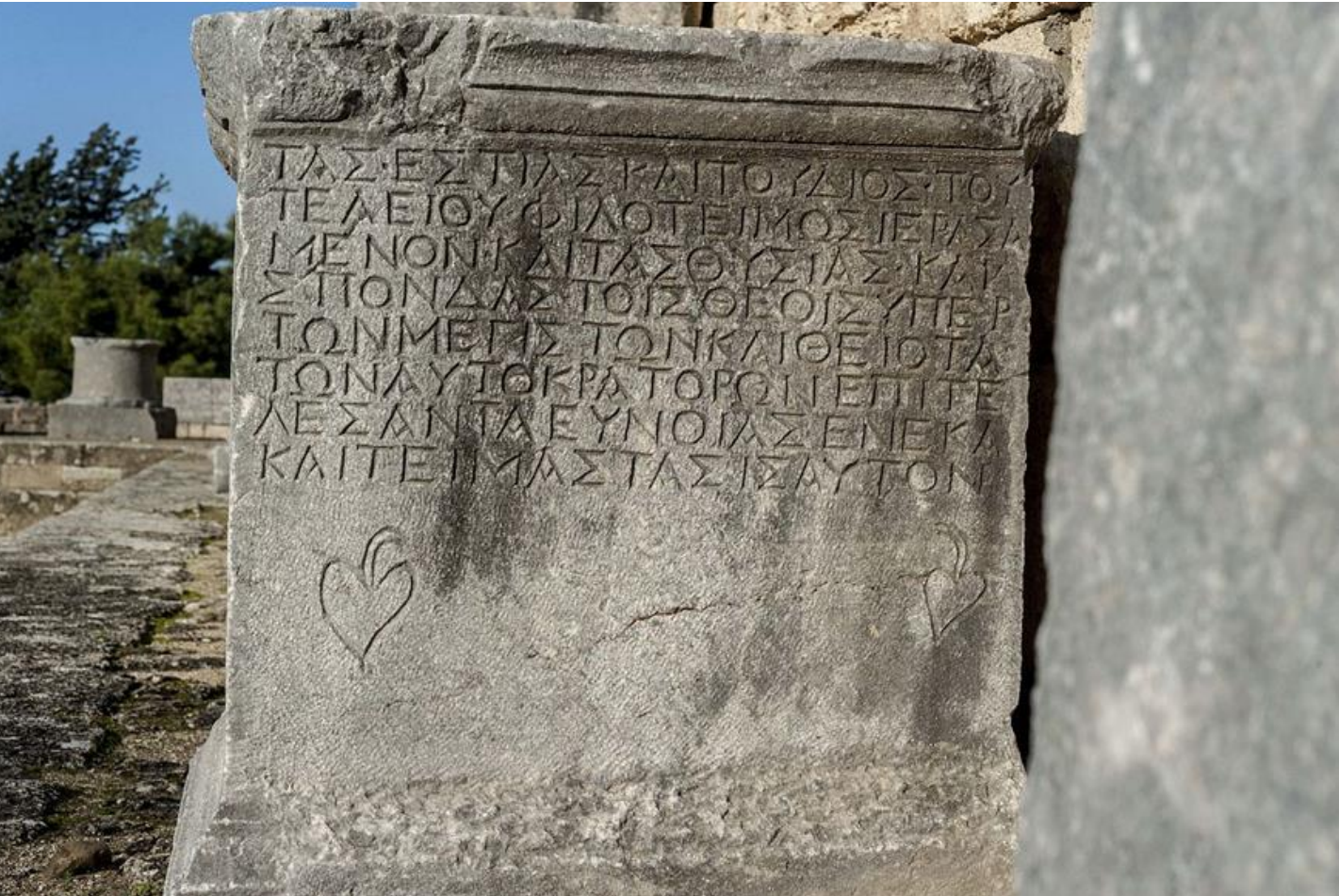
Questo è l'accordo tra gli Elei e gli Euaoi: ci sia un'alleanza di cento anni, e questo [anno] sia il primo. E se c'è bisogno di una parola o di un'azione, che si prendano cura l'uno dell'altro, in altre cose ma soprattutto in tempo di guerra. E se uno non aiuta l'altro, chi trasgredisce deve pagare un talento d'argento a Zeus Olimpico, per i suoi servizi. Se qualcuno dovesse danneggiare questo testo, sia un privato cittadino che un magistrato o il *damos*, sarà passibile della sacra pena ivi registrata.

ΘΡΑΒΙΑΡΙΔΑΣ: ΜΥ
ΚΑΛΕΑΘΕΝ: ΠΑΡΑ
ΘΑΝΑΙΑΣ: ΕΣΠΟΙΟΣ
: ΙΚΕΤΑΣ: ΕΛΕΝΤΟ:
ΠΑΝΤΙΑ: ΚΑΙ ΠΥΡ
ΡΙΑ: ΕΙΕΝΔΕ: ΑΝΤΙ
ΑΣ: ΚΑΙ ΚΙΘΙΟΣ: ΚΑΙ
+ ΔΟΝ

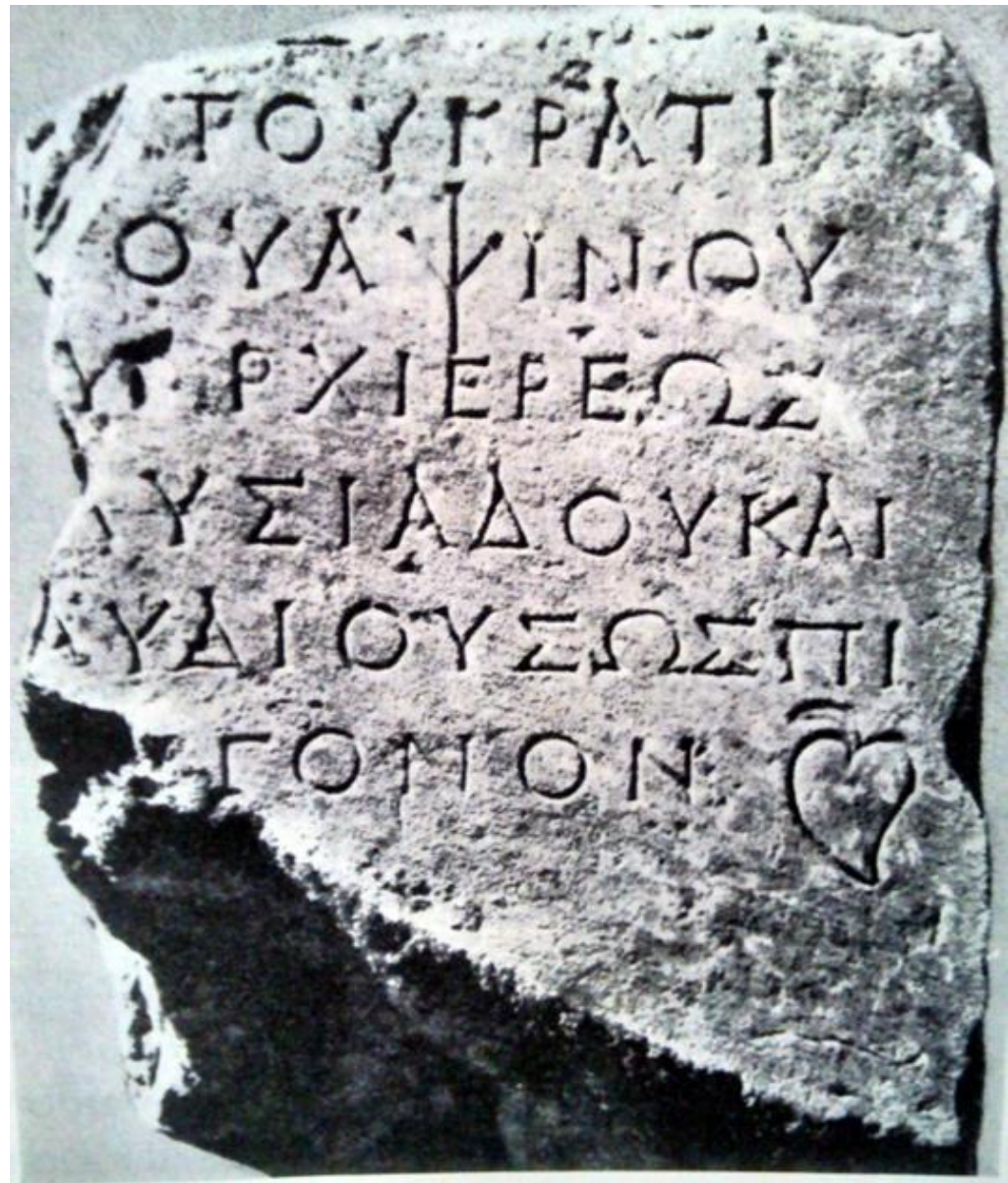
ΟΙΤΑ: ΑΡΕΟΥ: ΕΟΝΤΟΣ: ΤΑΦΑΙΑ: ΘΟΙΟΣ
Θ: ΧΟΒΟΜΟΣ: ΧΟΛΕΦΑΣ: ΠΟΤΕ ΠΟΙΕΘΕ
ΠΟΙΕΘΕ

ΟΜΕΝ: ΠΜΜΕΝΑΓΟΚΡΥΥΕΥ
ΙΟΣ: ΗΝΔΕ: ΕΠΑΡΕΙ: ΤΗΕ: Ι
ΧΑΝΥΜΟΝ: ΠΤΕΡΥΓΑ: ΚΑΝΕΓ
ΡΕΙ: ΚΑΝΑΡΟΚΡΥΥΕΙ: ΕΙΑ
ΥΜΟΣ: ΕΓΔΕ: ΤΗΣΑΡΙΕΤΙ: Μ
Σ: ΕΣΤΗΝΔΕΞΙΗΜ: ΠΕΤΟΙ: ΜΗ
ΝΟΣ: ΗΜΜΕΝ: ΙΟΥΣ: ΑΠΟΚΡΟΝΤ
ΥΕΙ: ΕΥΩΝΥΜΟΣ: ΗΝΔΕ: ΤΗΝΟ: ΑΝ
ΔΕ: ΙΗΝΠΤΕΡΥΓΑ: ΕΠΑΡΑΣΝΑΙ:

1041AB::YEDA T:ATAMΘAC
DEMUM+FOI:TAMARAM:TAM
MANTAT:MAIPIAMAT:MAI
K/ AMATOM:REAKOTIKAROM:Β
OT::IIMIC E:OTIOM+ET
OM:POPO OM:EPMAI
MIOB:MITIOI OIMADMI
MARIAM::KAI BOIOIEI
MODOLA:MEYBIOT:O
AM:ARMIAMIA:KATAK/
BMATIO7:OTMIOFYOY

ΤΑΣ ΕΣΤΙΝ ΑΣ ΚΑΙ ΤΟ ΙΔΙΟΣ ΤΟΥ
ΤΕ ΛΕΙΟΥ ΦΙΛΟΤΕΙΜΟΣ ΙΕΡΑΥ
ΙΜΕΝΟΝ ΚΑΙ ΤΑΣ ΘΥΣΙΑΣ ΚΑΥ
ΣΤΙΟΝ ΔΑΣ ΤΟΙΣ ΘΕΟΙΣ ΥΠΕΡ
ΤΩΝ ΜΕΤΗΣ ΤΩΝ ΚΑΙ ΘΕΙΟΤΑ
ΤΩΝ ΑΥΤΟ ΚΡΑΤΟΡΩΝ ΕΠΙ ΤΕ
ΛΕΣ ΑΝΤΑ ΕΥΝΟΙΑΣ ΕΝΕΚΑ
ΚΑΙ ΤΕ ΠΛΑΣΤΑΣ ΙΣΑΥΤΟΝ

ΤΟΥ ΤΡΑΤΙ
ΟΥ ΑΨΙΝΟΥ
ΥΡΥΗ ΕΡΕΩ
ΑΥΣΙΑ ΔΟΥ ΚΑΙ
ΑΥΑΙΟΥ ΣΩΣΤΙ
ΓΟΝΟΝ

